

Bartın Üniversitesi Yayınları No : 25

Edebiyat Fakültesi Yayın No : 02

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI EDEBİYAT VE TOPLUM
SEMPOZYUMU
28-30 NİSAN 2016**

**BİLDİRİLER KİTABI
1. CİLT**

Bartın 2016

Bu kitap Bartın Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 14/04/2016 tarih ve 2016/06 nolu kararı ile basılmıştır.

© Copyright

Bu eserin tüm yayın hakları Bartın Üniversitesi Rektörlüğü'ne aittir. Rektörlüğün yazılı izni olmadan kitabın tümünün ya da bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm bildirilerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bilimsel Hakemler Listesi:

1. Prof. Dr. Alim YILDIZ
2. Prof. Dr. Erdoğan BOZ
3. Prof. Dr. İsmet EMRE

Kapak Tasarımı : Esra ÖZTÜRK
Dizgi : Okt. Can ŞEN

Birinci Baskı

Baskı Adedi : 300
ISBN Takım : 978-605-9895-09-5
ISBN 1. Cilt : 978-605-9895-10-1

Kütüphane Bilgi Kartı

Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 Bartın: Bildiriler Kitabı 1. Cilt / Editör: Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE. Bartın: Bartın Üniversitesi, 2016.

748 s. ; 30 cm.

1. Edebiyat, 2. Edebiyat ve toplum—Sempozyum, 3. Edebiyat incelemeleri

PN51
809.93358

Baskı

Hermes Ofset Ltd. Şti.
İskitler/Ankara

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları	9
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	
Sunuş	13
Prof. Dr. Turan KARATAŞ	
Ayna ve Toplum	15
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE	
Sunuş	17

AÇILIŞ KONUŞMALARİ

Doğan HIZLAN	
1950 Kuşağı ve Toplum	19
Prof. Dr. Ahmet İNAM	
Öteleyen Edebiyat	21
Prof. Dr. Turan KOÇ	
Edebiyat ve Hayat	25

ŞİİR VE TOPLUM OTURUMU

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ	
Mevlâna'nın Mesnevi'sinde Toplumsal Eleştiri	29
Doç. Dr. Rıdvan CANIM	
Gençler Osmanlı Şiiri'ni Neden Anla/ya/mıyor?	35
Arif AY	
Şiire İlgisizliğin Poetik ve Toplumsal Nedenleri	43
Mustafa AYDOĞAN	
Şiirin Okuru	49

BİLDİRİLER

Prof. Dr. Ayşe ÖZEL	
Bilge Karasu'nun "Göçmüş Kediler Bahçesi"ne Teknik ve Estetik Yaklaşım	51
Prof. Dr. Enver TÖRE	
Edebiyat ve Toplum Münasebeti Açısından Modern Tiyatro ve Tiyatro Edebiyatının Önemi ...	57
Prof. Dr. Halûk Harun DUMAN	
Çağdaşlaşmanın Öncüsü Şinasi'nin Şairliği ve Şiirleri	63
Prof. Dr. Mehmet NARLI	
Muhafazakâr Sanat/Muhafazakârın Sanatı/Sanatın Muhafazakârlığı	83
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ	
Toplumsal Değişimin Metinvarlığa Yansımaları: Kavram Cinayetleri	87

Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN Sosyal Medya ve Edebiyat	101
Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU - Arş. Gör. Mehmet Mustafa ÖRÜCÜ Cemal Şakar Öykülerinde “Ben”in Toplumla Çatışmasından Çağın Tanıklığına Dönüşüm Süreci	109
Doç. Dr. Ahmet Cüneyt ISSI “Yaşama Durakları”ndan Bilanço’ya: Behçet Necatigil’in Şiiri Hangi <i>Arada</i> ’n Toplum’a Gider?	119
Doç. Dr. Ali TİLBE - Arş. Gör. Fethiye TİLBE Yazın Toplumbilimsel Oluşumsal Yapısalcı Bir Çözümleme: Mahmut Yesari’nin <i>Çulluk</i> Adlı Romanında Çalışma İlişkileri	123
Doç. Dr. Bâki ASİLTÜRK Rıfat Ilgaz’ın Şiirlerinde İnsan Tabloları	135
Doç. Dr. Bedia KOÇAKOĞLU “Eski Köye Yeni İmam”: Postmodernizm ve İslam	143
Doç. Dr. Cumhuri ASLAN Popüler Kültür, Kimlik ve Sınıf Kıskaçında: “İki Genç Kızın Romanı”	163
Doç. Dr. Fatih ARSLAN “Şiirde Anlama Yaklaşmak / Asaf Hâlet Çelebi’de Ritim Eşikleri: Harften Kelâma”	175
Doç. Dr. Fatih SAKALLI Mübadelenin Türk Romanına Yansımalarına Bir Örnek: Midilli’de Söğüdün Gölgesinde	183
Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde Osmanlı Devleti’nin İdeal Cemiyet Düzeninin Unsurları	195
Doç. Dr. Muharrem DAYANÇ Edebiyatçıların Dayanışması: Halit Ziya-Halil Nihat Örneği	205
Doç. Dr. Nazım ELMAS Toplum ve Edebiyat Bağlamında Sabahaddin Ali	213
Doç. Dr. Öztürk EMİROĞLU Cumhuriyet Dönemi Türk Şairlerinin 1940-1980 Arasında Toplumsal Süreçle Uyum veya Uyumsuzluk Dereceleri	221
Doç. Dr. Ramazan SİRACOĞLU “Fosforlu Cevriye”, Toplumda Kaderine Terk Edilmiş Kadınların Faciasının Öyküsüdür ...	233
Doç. Dr. Rıza BAĞCI Tarık Buğra’nın Dönemekte Romanında Aydınlar ve Toplum	239
Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK Hüseyin Cahit’in <i>Hayal İçinde</i> Romanı Üzerine Bazı Notlar	251
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZPAY Sosyal Hayatın Aynası: <i>Halka Doğru</i>	263
Yrd. Doç. Dr. Ali BAYER Kimlik Ve Kişilik Kazandırma Bağlamında Dini Romanların Sosyalleşme Sürecine Etkisi	279

Yrd. Doç. Dr. Ebru ÖZGÜN	
<i>Puslu Kıtalar Atlası'nda Bir Alt Kültür Temsili: "Dilenciler Loncası"</i>	291
Yrd. Doç. Dr. Emel KOŞAR	
1980 Kuşağı Şairlerinin Söyleşilerinde Şiir-Toplum İlişkisi	297
Yrd. Doç. Dr. Emine TUĞCU	
Ahmet Haşim'in Şiirinde Sosyal Görüntü	301
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZDEMİR	
Yitik Toplumun Peşinde: Melih Cevdet Anday'ın Şiirlerinde Toplumsal İmgenin Oluşumu	305
Yrd. Doç. Dr. Gülsemin HAZER - Okt. Serhat DEMİREL	
Hasan Ali Toptaş'ın <i>Uykuların Doğusu</i> Romanında Topluma Yabancılaşma	325
Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN - Okt. İlker İŞLER	
Bir "Garip" Orhan Veli Kanık: Şiirleri Bağlamında İktisat-Edebiyat İlişkisi	335
Yrd. Doç. Dr. Haluk ÖNER	
Cumhuriyet Dönemi Türk Şiir Poetikalarının Toplumsallık Boyutu	345
Yrd. Doç. Dr. Hülya ÜRKMEZ	
"Baskın", "Sarı Bal" ve "Baskın"da Aydınımın Değer Yitimi	357
Yrd. Doç. Dr. İbrahim YILDIRIM	
Mehmet Akif'in Gözünden Bir Türk-İslam Sanatı Felsefesi Denemesi: Mehmet Akif'in Şiirlerinde Osmanlı Ruhunun Sanat Eserlerine Yansıması	365
Yrd. Doç. Dr. Macit BALIK	
Biyografiden Romana, Romandan Yaşama: Cevdet Kudret'in <i>Sınıf Arkadaşları'nda</i> Toplumsal Belleği Okumak	373
Yrd. Doç. Dr. Mert ÖKSÜZ	
Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyaset, Toplum ve Mizah İlişkileri	387
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYYILDIZ	
Bir Toplumsal Dönüşüm Projesi Olarak İdeolojya Örgüsü ve Sakarya Türküsü	405
Yrd. Doç. Dr. Okan KOÇ - Arş. Gör. Samet ÇAKMAKER	
Turgut Uyar Şiirinde Toplumsal Çatışma	413
Yrd. Doç. Dr. Sami BASKIN - Mehmet TOYRAN	
Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Eğitim	421
Yrd. Doç. Dr. Yakup ÖZTÜRK	
Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında İdeolojik Yayıncılığın Kırılması ve Okur Tercihleri	437
Dr. Murat TAN	
Başlangıcından Cumhuriyet'e Romanımızda "Yanlış Batılılaşan Tip" in Kılık Kıyafeti Üzerinde Bazı Dikkatler	445
Okt. Dr. Yıldray BULUT	
Tarık Buğra Romanlarında Toplumsal İzlekler ve Toplumsal Çevre	459
Öğr. Gör. Nimet TEĞİN	
Samih Ayverdi'nin ' <i>Yolcu Nereye Gidiyorsun</i> ' Adlı Romanından Hareketle, Osmanlı Toplumunun Sosyolojik Yapısı	467

Arş. Gör. Müzeyyen SAĞLAM	
Meşrutiyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşme Serüveni: <i>Handan</i>	475
Arş. Gör. Nazım TAŞAN	
Bahaeddin Özkışı'nın Sokakta Romanında Batılılaşma Eleştirisi	481
Arş. Gör. Yavuz Sinan ULU	
Ömer Seyfettin ve Aka Gündüz'ün "Piç" Adlı Öykülerinin II. Meşrutiyet Dönemi Kimlik Algısı Bakımından Değerlendirilmesi	489
Okt. Can ŞEN	
Topluma Yabancılaşma Bağlamında Refik Halid Karay'ın "Yılda Bir" Hikâyesi ile Yusuf Atılgan'ın <i>Anayurt Otel</i> i Romanı Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme	495
Fevzi YETKİN	
Bâki Ayhan T.'nin <i>Kopuk</i> 'undaki Şiirlerde Toplumsal Eleştiri	505
Hüseyin AKIN	
Dünden Bugüne Bir Toplumsal İhtiyaç Olarak Şiir	513
Şafak GÜNEŞ GÖKDUMAN - Öğr. Gör. Dr. Deniz GÖKDUMAN	
Erhan Bener'in Romanlarında Toplumsal Normlar Bağlamında Suç ve Suçlu Kavramı	517
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK	
Vak'anüvis Edîb'in Bir Toplumsal Şikâyet Manzumesi	529
Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR	
Divan Şiiri ve Sosyal Hayat	539
Doç. Dr. Osman ÜNLÜ - Orhun ŞEKERCİ	
Suçlulara Uygulanan Cezaların Klâsik Hikâyeye Yansımaları	553
Doç. Dr. Şevkiye KAZAN NAS	
Sosyal Hayatın Edebiyatımıza Yansıması: Klâsik Türk Şiirinde Evlilik ve Düğün	563
Doç. Dr. Vüsale MUSALI	
Tezkireci ve Toplum İlişkisi	599
Yrd. Doç. Dr. Esmâ ŞAHİN	
Bâkî Divanı'nda Resmî Görevliler ve Meslek Erbabı	611
Yrd. Doç. Dr. Gülay KARAMAN	
Şükran Geleneği Örneğinde Klasik Türk Şiiri ve Toplum	629
Yrd. Doç. Dr. Işlay Pınar ÖZLÜK	
İzzet Ali Paşa Divanında Osmanlı Toplum Hayatı	641
Yrd. Doç. Dr. Kürşat Şamil ŞAHİN	
Hayrabolulu Hasîb Divanında 18. yy Osmanlı Toplum Hayatından Yansımalar	657
Yrd. Doç. Dr. Lokman TAŞKESENLIOĞLU	
Toplumun Bir Parçası Olarak Divan Şairleri ve Meslekleri	667
Yrd. Doç. Dr. Tuba ONAT ÇAKIROĞLU	
Bağdatlı Ruhi'de Sosyal Eleştiri	675
Dr. Kamile ÇETİN - Yrd. Doç. Dr. Melek DİKMEN	
Çiçekler Ekseninde Divan Şiirine Yansıyan İki Sosyal Hayat Ögesi: 'Çiçek Çocuklar'ı ve 'Çiçek Gelinler'i	685

Dr. Yılmaz TOP

Süleymâniye Kütüphanesi'nde Yer Alan Bir Seğirnâme Örneği 697

Arş. Gör. Bünyamin TETİK - Arş. Gör. Yakup YEŞİLYAPRAK

II. Bâyezîd (Adlî) Divanında İnsan ve Mekân 713

Arş. Gör. Mehmet Furkan ÇELİK

Klasik Türk Şiiri Bağlamında Osmanlı Toplumundaki Serseriler 727

Arş. Gör. Özge ÖZBAY

İbrâhim Râşid Dîvânı'nda Hikemî Üslup ve Sosyal Eleştiri 739

BİYOGRAFİDEN ROMANA, ROMANDAN YAŞAMA: CEVDET KUDRET'İN *SINIF ARKADAŞLARI*'NDA TOPLUMSAL BELLEĞİ OKUMAK

Yrd. Doç. Dr. Macit BALIK*

ÖZET

Türk edebiyatında toplumsal meseleler edebiyatın odağa aldığı meseleler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Yanı sıra romancıların birçoğunun ilk romanlarında biyografik gerçekliklerini kurgunun ana malzemesi haline getirdikleri de aşikârdır. Edebi eserin başarısı ise bu iki anlayışın dengeli ve estetik bir anlayış içerisinde sunulmuş olmasıyla ölçülebilir. Türk edebiyatında deneme, inceleme, tiyatro, eleştiri, edebiyat tarihi gibi alanlarda adı sıkça geçen Cevdet Kudret'in (1907-1992) romanlarından pek söz edilmese de onun otobiyografik anlatımı toplumsal duyarlılıkla birleştirdiği roman üçlemesi önemli bir damarı temsil etmektedir. Bu üçlemenin ilk romanı olan *Sınıf Arkadaşları* (1942) asıl adı Süleyman olan Cevdet Kudret'in çocukluk dönemine rastlayan Birinci Dünya Savaşı, işgal yılları ve sonrasında dair önemli sosyal olgular içerir. *Sınıf Arkadaşları* sadece biyografik roman olma özelliği göstermekle kalmaz; sosyolojik, politik, tarihi ve ekonomik yönlerden toplumsal hafızayı da okuma olanağı verir. Bu bildiride Cevdet Kudret Solok'un *Sınıf Arkadaşları* romanındaki toplumsal göndermeler analitik bir biçimde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cevdet Kudret, roman, bellek, tarih, *Sınıf Arkadaşları*.

FROM BIOGRAPHY TO NOVELS AND FROM NOVELS TO LIFE: READING THE SOCIAL MEMORY THROUGH CEVDET KUDRET'S *SINIF ARKADAŞLARI*

ABSTRACT

Social problems have been one of the main subjects that Turkish literary tradition has focused on. In addition to this, many authors have clearly used their biographical reality as the main ingredient of the fictative structure of their first novels. The success of the literary work can actually be evaluated with the balanced and aesthetical presentation of these two approaches. Although the novels of Cevdet Kudret (1907-1992), who is well known when the literary fields of essays, reviews, plays, critique, and literary history are concerned, have not been rarely studied, his trilogy that combines autobiographical expression with social sensitivities represents an important approach. *Sınıf Arkadaşları* (1942), which was the first novel of this trilogy, contains important social aspects from the years of and following the First World War, that corresponds to the childhood years of Cevdet Kudret, whose real name was Süleyman. *Sınıf Arkadaşları* does not only contain the characteristics of a biographical novel but it also allows one to read the social memory through its sociological, political, historical and economic aspects. This presentation will try to analytically evaluate the references to the social structure in the novel *Sınıf Arkadaşları* of Cevdet Kudret Solok.

Keywords: Cevdet Kudret, novel, memory, history, *Sınıf Arkadaşları*.

Giriş

Edebiyat eserleri, içinde doğdukları toplumun fikrî, hissi yönlerini, yaşamı algılama biçimlerini, sosyo-ekonomik ve politik ayrıntılarını yansıtır. Ayrıca edebiyat toplumsal dokuyu oluşturan bu bileşenlerden beslenir. Bu yönüyle de sadece estetik değil, sosyolojik olgulara da değinen yönleriyle öne çıkar. Devrin sosyolojik, politik ve tarihî şartları iktizasınca edebiyata sosyal ve politik işlevler yüklemeye eğiliminde kimi zaman dozun arttırıldığı da görülmüştür. Mehmet Kaplan, “yaşanılan hayat, sanatı besleyen en büyük kaynaktır” (2006: 179) derken sanatın/edebiyatın toplumsal bağlamından koparılamayacağı gerçeğine vurgu yapar. Edebî eserlerin toplumsal yapıyla olan bu ilintisi çift katmanlı bir yapı göstermektedir. Kimi zaman sosyal yaşamdaki değişimler sanat/edebiyat eserlerinin

---

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

teşekkülünde tetikleyici rol üstlenirken kimi zaman sanat/edebiyat ürünleri toplumun yeniden inşasının, değişim ve dönüşümlerinin itekleyici gücü olmuştur. Sanatçının, büyük oranda içinde yetiştiği coğrafyanın ürünü olduğu fikrinden hareketle toplumsal olguların yazar muhayyilesi üzerinde etkili olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Çünkü “[e]debiyat eserleri, içinde doğdukları toplumun duyuş ve düşünüşünü, hayatı algılayış biçimlerini, büyük tarihî dönemlerde ortaya çıkan sosyal psikolojinin bütün ve en ince ayrıntılarını kendilerinde yaşatırlar.” (Kaplan, 1998: 24). Gerçek hayattan aldıkları yaşantıları kendi ruh evreniyle birleştirerek yeniden üreten yazar, ona bu “[y]aratma süreci içinde güzelduyusal bir tat katar(ak); coşku, düşünce, düşünle beslenen bir özle yoğun(arak)” (Kara, 2004: 139) özgün bir eser şekline dönüştürür. Ramazan Kaplan, üretim sürecinde edebiyatın genellikle iki yönünün öne çıkarılarak işlevselleştirildiğini ifade eder. Ona göre kimileri, edebiyatı kişisel duygulanımların, yaşantıların, heyecanların ifade aracı görürken ikinci bir görüşe göre edebiyat, toplumsal bakış açısının ürünüdür ve ondan beklenenlerin sınırları da buna göre çizilmektedir. Her iki yaklaşımı da tek başına yetersiz bulan Kaplan, “gerçek edebiyat eserinin bu iki amaca da başarıyla hizmet eden eserler” (1998: 24) olduğunu ifade eder.

Genel anlamda edebiyat eserinin hayatla olan bağı, roman türünde daha yoğun bir şekilde gözlenir. Romanı, Stendhal’ın (1783–1842) *Kırmızı ve Siyah*’ından (1830) bu yana “uzun yolda dolaştırılan bir ayna”ya teşbih etmek sıkça başvurulan bir yöntem olarak görülmüş, Türk edebiyatında ise ayna olma işlevinin en fazla 19. asırda karşılaşılan bir durum olduğu ifade edilmiştir (Andı, 2004: 139). Andı, romanın gerçek yaşamla münasebetini şöyle özetler: “Her roman, farklı gözlerle görülen hayatın, farklı kalemlerden yeniden yorumlanması demektir. Her romancı kaçınılmaz olarak, kendi idrâk edebildiği, farkına varabildiği ve kuşatabildiği hayatı eserine taşıyabilir. Hayatın bu şekilde ‘hayatlar’a dönüşmesi, okuyucunun hayatında da okunarak edinilen ‘hayatlar’ın zenginliğinin, birikiminin ve deneyimlerinin mevcut hale gelmesi mânâsını taşır (2004: 8).

Romanın hayat ve toplumsal yapı ile ilişkisinin yanı sıra romancılar genellikle ilk eserlerinde gerçek kimliklerinden hareketle kurguladıkları roman kişileri üzerinden kendi yaşamlarına, çevrelerine ve sosyolojik görünümlere ilişkin önemli veriler sunarlar. Kurgusal düzleme taşınan bu kişiler, yazarın kendi ben’ini yeniden inşa etme sürecinde önemli işlevlerle yüklü otobiyografik niteliklere sahiptirler. Bu roman kişilerinin gerçek yazar olduğunun kesinkes iddia edilemeyeceği gerçeğini bir yanda tutmak koşuluyla, doğru analiz edildiğinde yazara ve içinde bulunduğu toplumsal gerçekliğe ilişkin önemli bulgular elde etmek de mümkündür. Yazar, gerçek kimliği üzerinden yeni bir kurgu sürecine girerken, kişiliğini oluşturan dış etmenleri de göz ardı etmez. Okur da böylelikle yazarın gerçek ben’ine yaptığı göndermelerle bulunduğu dönemin sosyal boyutuna da tanıklık ettirilir. Bu, otobiyografiden toplumsal boyuta doğru bir genişleme anlamına gelmektedir. Cevdet Kudret’in romanlarının önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira yazar, kendi yaşamını romanın kurgusal gerçekliği içinde yeniden inşa ederken bunu bireysel bir duyarlılıkla değil, toplumu ilgilendiren genel meselelerle özdeşleştiği ölçüde yansıtmayı tercih eder. Bu noktada sosyolojik göndermelerin yazar ben’i üzerinden yapıldığı *Sınıf Arkadaşları*¹ romanının incelemesine geçmeden önce Cevdet Kudret’in yaşamına ve sanat anlayışına kısaca değinmekte yarar vardır.

Türk edebiyatında adını ilk kez Yedi Meşale grubunda duyuran ve asıl adı Süleyman Cevdet olan Cevdet Kudret, kendi deyimiyle “küçük bir azınlığın keyifli yaşamına değil, büyük bir çoğunluğun sıkıntılı yaşayışına aday olarak” (Kudret, 2006: 377) dünyaya gelmiş ve bu sıkıntı, ömrü boyunca sürmüştür. Gerek roman üçlemesi *Süleyman’ın Dünyası*’nda gerekse öykülerinin bir kısmında Süleyman, kendi adı ve otobiyografik gerçekliğiyle kurgunun odağında yer almıştır. Cevdet Kudret, yaşamı boyunca içinde bulunduğu “yoksulluk” halini kurgularken, yaşamından hareket etmiş olmanın yanı sıra Türkiye’nin bir döneminin panoramasını da vermiştir. Fakat onu farklı kılan en önemli özelliği, Türk edebiyatında uzun süre hüküm süren sosyal gerçekçi akımın aksine, yoksulluk meselesini bir ideolojiye angaje etmemesidir. Onun roman ve öykülerinde sosyal meseleler tamamen insani, vicdani yönleri ve düzenle ilişkilendirilerek kurgulanır.

Edebî yaşamına şiirle başlayan Cevdet Kudret, 1938-1958 sürecinde roman ve öyküleriyle toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışına önemli katkılar sağlamışsa da, bir üçlemeden oluşan romanları

¹ Cevdet Kudret, (2012).*Sınıf Arkadaşları*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2. Baskı. Alıntılar romanın bu baskısından yapılmıştır.

ve *Sokak* (1974) adı altında bir araya getirilen öykülerinden sonra geçim sıkıntısı nedeniyle yazı çalışmalarını farklı alanlarda sürdürmüştür. Gözlemci gerçekçi bir anlayışın görüldüğü roman ve öykülerinde, bir tezin ispatını yapmayan, bir siyasi görüşü veya ideolojiyi savunma refleksine girmeden, sosyal adaletsizliği, yoksul bırakılmış halkı, savaşın toplumsal düzen üstündeki tahrip edici etkileri, ahlâki yozlaşmaları ve bürokrasinin işlevini yitiren yapısını yine kendi yaşamından hareketle yeniden kurgular. Bu nedenle onun romancılığını/öykücülüğünü, beslendiği otobiyografik parçalardan ve deneyimlerden ayrı düşünmek mümkün değildir. Cevdet Kudret özyaşamsal izleklere yaslanan öykü ve romanları için, “gerek hikâyelerimde, gerek *Süleyman’ın Dünyası* genel başlığı altında toplanan roman üçlemesinde kendi yaşantımdan izler var elbette, ama oradaki Süleyman ben değilim artık, benim dışımda bir kişi” (Aktaran: Dervişoğlu, 2007: 164) demektedir. Edebî metnin incelenmesi sırasında şüphesiz ki roman veya öykü kişilerinin kurgusal karakterler olduğu ve birebir yazarın kendisi olamayacağı gerçeğini teyit eden bu anlayışın ardında Cevdet Kudret’in özel yaşam ile ilgili düşünceleri yatmaktadır. Yazar, özel yaşamını her zaman arka plana çekmiş, halkın genel yaşayışı içinde sıradan bir insan olarak yaşamayı yeğlemiştir. Cevdet Kudret, “özel yaşayışımın önemli dönemleri, halkın yaşayışının önemli dönemleriyle iç içe geçmiştir” (Oral, 1993: 105) diyerek roman ve öykülerinde kendi yaşantısından hareketle geniş bir toplumsal kesimin resmini çizmeye çalıştığını da okura bildirmektedir. Yazar, yaşamının çeşitli dönemlerindeki tecrübelerinden, gözlemlerinden hareketle yazdığı eserlerine ilişkin şu açıklamayı yapmaktadır:

“Ben biyografik romanla başladım işe. 1914’ten 1945’lere kadar getirdim. Birbirini tamamlayan, ayrıca her biri bağımsız bir cilt olan üç roman yazdım. Böylece Türk toplumundan otuz yıllık bir kesit vermek istedim. Hatta bu tarz romanlara -yazmadım, söylemedim ama- ‘kesit roman’ diye bir ad taktım kendi kendime. Uyguladığım roman tekniğinde kendimce yapmak istediğim şey şu: O zamana kadar olaylar tek kahramanın üzerine örülür, tek kahramanın serüveniyle roman biterdi. Ben ise asıl kahramanı Süleyman’ın çevresinde toplumun türlü kişilerini vermeye çalıştım. Bu fikri de Gogol’un ünlü romanı *Ölü Canlar*’da uyguladığı teknikten aldım. Bilirsiniz *Ölü Canlar*’da roman kişisi, çeşitli çevreleri dolaşır; başka başka kişiler verilir. Ben de o tekniği benimseyerek Türkiye’ye uyarlamaya, o verilerle çeşitli çevreleri vermeye çalıştım” (Aktaran: Kabacalı, 1993: 183).

Cevdet Kudret, *Süleyman’ın Dünyası* başlıklı roman üçlemesinde “kendi yaşamından da çizgiler taşıyan, Türkiye’nin Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki otuz yıllık dönemini gerçekçi bir bakış açısıyla, siyasal, toplumsal yönleriyle” (Özyalçiner, 2007: 10) yansıtır. Romanlarında bir dönem Türkiye’sinin siyasal ve toplumsal dönüşümünü müşahede edebilen okur; otobiyografik yönünün ağır basması hasebiyle, “küçük yaşta babasını yitiren, çocukluğu ve ilk gençliği ‘yoksulluğun korkunç çukurunda çırpınmakla geçen’, annesinin özeniyle yetişen, hukuk fakültesini bitirdikten sonra Kayseri ve Ankara’da liselerde (daha sonra Ankara Konservatuarı’nda) öğretmenlik yapan” (Kabacalı, 1993: 92) Cevdet Kudret’i de tanıır.

Cevdet Kudret’in roman yazımına ilişkin söyledikleri de *Süleyman’ın Dünyası* için açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır: “Yazar, dış gözlemlerden yararlandığı gibi, kendi yaşantısından da yararlanabilir. Burada anı yazarıyla hikâye ve roman yazarını birbirinden ayırmak gerekir. Anı yazarı doğrudan doğruya kendi özünü anlatır; hikâye ve roman yazarı ise, ilk iş olarak kendine yabancılaşır, kendi yaşantısından bazı ayrıntıları bir yabancıyı gözler gibi inceler, sonra da, kendi dışındaki bu yabancı ‘ben’i, Flaubert’in Madam Bovary’yi özümsemiği gibi yeniden özümseyerek yazar” (Kudret, 2006: 379). Yazarın roman ve öykülerindeki etkili anlatımı, “toplumsal ilişkilerle siyasal olaylardaki çelişkilerde alaysılı yönü yakalayışından, daha doğrusu ortaya çıkarışından gelir” (Özyalçiner, 2007: 10).

Süleyman’ın Dünyası başlıklı üçlemede, romanların merkezi kişisi Süleyman’ın dar ve sınırlı çevresi anlatılırken, kahramanın içinde bulunduğu zaman, mekân ve olaylarla okuyucu, Türkiye’nin bir dönemine tanıklık etme olanağı bulur. “Anlatılan Türkiye’de vurgulanan duygu, en temel içgüdülerden biri olan açlıktır. Bir çocuğun, bir gencin, bir kadının birbirinden farklı biçimde dayanacağı bu yoksunluğun ölüm sınırına dayandığı durumların anlatıldığı bu üçlemenin temel kişisi Süleyman’dır” (Sezer, 2012: 9). Üçlemenin birinci kitabı *Sınıf Arkadaşları*, İstanbul’un Birinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinden başlayarak savaş ve işgal dönemlerini de kapsar. Toplumun geniş

fotoğrafını çıkarmak için yazar, Süleyman'ın ve onun sınıf arkadaşlarının “küçük” dünyalarını ve yaşadığı olayları kullanır. “Bir dar çevre gözlemi gibi görünen bu anlatım, yoklukların, zorlukların İstanbul'unu paşa ya da aristokratından, hizmetkârına, esnafından işçi ya da gündelikçisine bir imparatorluk başkentinin hemen bütün sınıflarını yaşamlarıyla yansıtır” (Sezer, 2012: 9). Romanın tematik örgüsü sadece bu sınıfsal konularla sınırlı değildir. İşgal askerleriyle kurulan ortaklığın getirdiği koşullar somut örneklerle sunulur. Romanda savaşın gölgesi altında yoksulluk ve yoksunlukla pek de eşit olmayan koşullarda yaşayan insanlar arasında çocuk olmanın zorlukları Cevdet Kudret'in ironik anlatımıyla aktarılır. Yazarın ironik tutumu, toplumsal travmaların ve trajik durumların üzerini örtmeyen, aksine bu durumlara derinlik kazandıran bir niteliktedir.

Sınıf Arkadaşları'nın biyografik bir roman olduğu yukarıda zikredilmişti. Romanın farklı bir özelliği de bir yönüyle bildungsroman'a yaklaşan bir tür “gelişim romanı” oluşudur. Nitekim Süleyman'ın ilk mektebe başladıktan, üniversiteyi bitirip Kayseri Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak atanmasına kadarki süreyi içerir. Her biri başlıklandırılmış elli dokuz bölümden oluşan *Sınıf Arkadaşları*'nda her bölüm birer epigrafla başlar. Bazen bir şiirden, bazen bir romandan ya da felsefi bir kaynaktan alınan bu epigraflar romanın farklı bir anlatı katmanını oluşturur. Birçok eserle kurduğu metinlerarası bağlantı, Cevdet Kudret'in yazarlığını besleyen okuma edimi hakkında da oldukça zengin bir veri sunma işlevi icra eder. Ayrıca epigrafların tümünün, bölümde anlatılacaklarla ilişkili, dahası içeriği özetler nitelikte olması dikkate değerdir. Her epigraf, o bölümde kurgulanacak olay ya da hikâyesi anlatılacak kişi hakkında, içeriğe dair önceden okuru haberdar edecek biçimde işlevselleştirilir.

Bu minval üzere romanda insanı gerek bireysel gerekse toplumsal bağlamda ilgilendiren birçok soruna işaret edilir. Bunların savaş, yoksulluk, açlık, sosyal adaletsizlik, bürokrasinin içine düştüğü etik erozyon, yolsuzluklar ve ahlâkî yozlaşmalar, işgal yıllarındaki İstanbul'un toplumsal manzarası gibi temalar etrafında toplanabileceğini söylemek mümkündür.

Savaş ve Yoksulluk

Yoksulluğu ve beraberinde birçok insani dramı getiren savaş, edebiyatın evrensel temalarından ve insanlığın en trajik hallerinden biridir. Savaş yıllarında Türkiye, hâlihazırda tükenmiş bir ekonomik yapı içerisindeyken, aktif rol aldığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında ekonominin tamamen çökmesiyle paralel, sosyal travmalar ve bir dizi insani dramı yaşamak zorunda kalır. Yoksulluğun arttığı bu yıllarda çok ağır koşullara katlanmak zorunda kalan toplumun bu hâli elbette ki edebi eserlerde de yansımını bulmuştur. Zira geniş bir etki alanına sahip olan savaş, sosyolojik, ahlâkî, insanî ve vicdani problemleri de yedeğinde barındırmasıyla edebiyata her daim malzeme vermiştir. Cevdet Kudret'in de mercek altına aldığı meselelerin birçoğunun ekseninde savaşın doğurduğu travmatik toplumsal yapı gelir. Nitekim “savaş günlerinin en büyük özelliği, kişilerin ve toplumların değer ölçülerini alt üst etmesidir. İnsanların karmaşık ruh hallerini ortaya koymada savaş fonu ayrı bir önem taşır. Ve bundan dolayıdır ki aile sadakatinin ihanet, dosta ihanetin vatanseverlik, hırsızlığın beceriklilik sayılabileceği durumlar ortaya çıkabilir (Çılgın, 2003: 8).

Cevdet Kudret'in romanlarında da öykülerinde olduğu gibi desek olduğu gibi, sosyal meseleler daha çok yoksulluk eksenlidir ve bunun temel sebeplerinden biri biyografik gerçekliği ile merkezinde yer aldığı *Sınıf Arkadaşları*'ndaki Süleyman'ın (Cevdet Kudret'in) savaşın ortaya çıkardığı yokluklar içinde büyümesidir. Bu da savaşın etkisiyle büyüyen genişleyen yoksulluğu ve yine savaştan türeyen sosyal-ahlâkî erozyonu temel izlekler haline getirir. Metne yansıdığı kadarıyla Cevdet Kudret'in yoksulluk sorunsalına yaklaşımı ideolojik değil, tamamen insani ve vicdani cihettedir. Roman ve öykülerinde küçük insanın yoksulluklar içinde geçen mücadelesini anlatırken onları siyasi-ideolojik bir karakter haline getirmektense düzenle ilişkisini kurma, sosyoekonomik yapının aksak yönlerini ortaya çıkarma çabası belirgin bir şekilde gözlenir. Kendi yaşamından hareketle yarattığı bu kurgusal figürlerin ferdi sıkıntılarını anlatırken bireyden topluma doğru genişleyen birçok sorunsala işaret eder. Gerek tanıklık ettiği iki büyük savaşın yol açtığı yokluklar, ekonomik sıkıntılar; gerekse sömürü düzeni altında ezilen halkın barınma, beslenme, sağlık sorunlarına kent yoksulluğu ekseninde geniş yer verir. Öte yandan bürokrasinin açmazları, devlet otoritesinin yoksul insanlara yaklaşımındaki sorunlar ve sosyal adaletsizlik gibi meseleler de onun roman ve öykülerindeki başat izlek olan ‘yoksulluk’la ilişkilendirilerek kurgulanır. Onun eserlerinin “yoksulluk açısından asıl önemi (ise) köy

romanlarının yaygın olduğu bir dönemde yoksulluğun şehirli bir aydın tarafından anlatılmasıdır” (İnci, 2007: 156). Romanların merkezi kişisi olan Süleyman, “hem köylerde, şehrin kenar mahallelerinde gezerek buradaki yoksulluğu saptar, yansıtır ve yoksulluğun toplumsal/ekonomik nedenleri üzerinde düşünür, hem de okumuş, eğitilmiş, büyük şehirde yaşayan bir aydın olarak başka bir düzeyde yoksulluğun bireysel dramını yaşar. Yazarın asıl başarısı yoksulluğu bu ikinci düzlemde işlerken görülür” (İnci, 2007: 156).

Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*’nın henüz ilk bölümünde üçüncü tekil anlatıcının aktardığı sınıf manzarası içinde zengin-yoksul ayrımının çocukların oturma düzenine yansımaları aktarır. “Kapı yanındaki çocuklar”, kiminin ayağında ayakkabısı dahi olmayan, okula takunya ile gidip gelen ve sadece okuma-yazmaya çalışmak ve “hiçbir zaman gülmek cezası altında bulunan çocuklardı(r)” (s. 17). Toplumsal tabakalaşmanın, sınıf ayrımının aynı sınıfta dahi uygulandığının çocuk dünyasındaki karşılığı ve eğitime yansımaları iki kesimin çocuklarına yönelik iki farklı tavır sergilenmesi, zengin zümreye mensup ailelerin çocuklarının “hoca”lardan da üstün tutulmasının neticesinde ortaya çıkan tablonun eleştirel bir tarzda anlatılması, dönemin zihniyetini açıkça ortaya koymaktadır. Uygulanan eğitim sistemi, yoksulun ötekileştirildiği bir toplumsal düzeni göstermektedir.

Sınıf Arkadaşları’nda yoksulluk sorunsalının bir trajediye dönüşmesi ise Süleyman’ın babasının savaş nedeniyle askere alınmasından itibaren başlar. Birinci Dünya Savaşı tarihsel bir gerçeklik olarak toplumun büyük kesimini son derece zor süreçlere mahkûm etmiş, toplumun belleğinde derin izler bırakmıştır. Romanda bu durum Süleyman’ın şahsına ve ailesine indirgenerek anlatılmış gibi görünse de en geniş anlamda toplumsal bir travmayı ve sosyal patlamaları işaret eder. Zira yukarıda değinildiği üzere Cevdet Kudret, otobiyografik gerçekliği halkın yaşayışı ile kesiştiği noktada kurguya aktarır. Tarihsel bir gerçeklik romanın kurgusal yapısı içinde şu sözlerle aktarılır: “1914. Bu bir tarihtir! ‘Umumi Harb’. Bu bir deyimdir! ‘Abdullah’. Bu bir addır, o tarihle o deyim arasında rastlayan bir ad. Bu ad o tarihten yirmi yıl önce ya da yirmi yıl sonra gelseydi sonuç başka türlü olurdu” (s. 30). Savaşın yıkıcı etkilerinin cephe gerisinde bulunan çocuklar ve kadınlar için taşınması zor bir yük olduğu ve ağır bir mücadele gerektirdiğini yine yaşama karşı yalnız kalan Süleyman ve annesi Ayşe’nin çaresizliklerinin anlatıldığı bölümlerde görmek mümkündür. Süleyman’ın babası Abdullah henüz askere alınırken Ayşe’nin zihninden geçirdiği düşünceler aracılığı ile aktarılanlar sadece yoksul olmalarına dair bir sitem değil, aynı zamanda toplumsal düzenin adaletsizliğine de göndermeler içerir. Çaresizlik içindeki anne ve çocuk, sığınacak güvenli bir liman olarak gördükleri dede evine giderler. Fakat savaşın ağır şartlarının hane halkı üzerine yaktığı ekonomik sıkıntılar, misafirperverlik gibi toplumun önemli bir hasletinin ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Savaş dönemlerinde yaşanan gıda kıtlığı sebebiyle uygulanan ağır ekonomik yaptırımların başında ekmeğin karneye bağlanması gelmektedir. Romanda bu duruma sıklıkla vurgu yapılır. Nitekim Süleyman ve annesi, büyükanne evine sığındıklarında akla gelen ilk soru, ekmeğin vesikalarının olup olmadığıdır. Birinci Dünya Savaşı süresince her bireyin ancak belli sınırlılıkta ve yalnızca kendine ekmeğin almasına imkân tanınmıştır. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na fiili olarak girmemesine rağmen uyguladığı katı ekonomik tedbirler arasında yine ekmeğin karneye bağlanması önde gelmektedir. Anlatıcı, savaşın yol açtığı toplumsal buhranı ekmeğin-vesika ilişkisi üzerinden anlatırken tarihsel bir süreci veya toplumsal belleği diri tutmak istemiştir: “Eskiden hem müezzinin yattığı, hem de Mahalle Yönetim Kurulu’nun toplandığı müezzin kulübesi; şimdi hem müezzinin yattığı, hem Mahalle Yönetim Kurulu’nun toplandığı, hem de mahalleliye vesika ekmeğinin dağıtıldığı bir yer olmuştur. Fırınlarda serbest ekmeğin satışı yasak edilmişti. Günde adam başına 100 dirhem ekmeğin veriliyordu. Ekmekler mahallelere arabalarla götürülür, muhtarlarla imamlar da bunun mahalleliye dağıtılması işine bakarlardı” (s. 40). Savaşın toplumun büyük bir kesimini yoksullaştırması bilinen bir vakıa olarak romanda yerini alır fakat Süleyman’ın çocukluğunda tanıklık ettiği bir olay, açlığın ve içinde bulunulan çaresizliğin ne düzeyde bir trajediye dönüştüğünün resmini ortaya koyar. Süleyman’ın çocukluğunda tanıklık ettiği açlıktan ekmeğin arabasına atlayıp zemini yalayan adamın anlatıldığı uzun fakat önemli pasaj açlığın ve içinde bulunulan çaresizliğin ne düzeyde bir trajediye dönüştüğünün resmini ortaya koyar:

Sayı işi bitince herkes yüzünü pencereye dönmüştü. Yalnız bir kişi, kırk kırk beş yaşlarında bir adam -parası mı, yoksa vesikası mı yoktu? Bilinmez niçin- o yana

bakmadı bile. O, dosdoğru gitti ve bir atılışa arabanın içine yüzükoyun uzandı. Az önce boşaltılan ekmeğin, kapalı arabadan henüz uçmayan kokusu burnuna doldu. Ölecek gibiydi. Güzelliğin bu kadar aşırısına dayanılmazdı. Arabanın tahta döşemesi katranlı gibi kara ve pırl pırlıdı. Gözlerini kapadı, ekmeğin kırıntısı ve un döküntülerinin en çok toplandığı bir köşeye ağzını dayadı. Diline dünyanın en büyük tatlarından biri değdi. Nefes aldıkça burnuna unlar kaçıyordu. Çocukluğunda boğula boğula yediği leblebi unlarını hatırladı. Başu yepyeni duyular, tatlar ve anılar içine gömülmüştü. Yalamaya doyamadığı tahtalardan mikrop alabilir ya da diline kıymık batabilirdi. Bütün bunlar önemsiz şeylerdi... (s. 42).

Yazarın, çaresizliğin boyutlarını ele veren bu gerçeklik karşısında ekmeğin arabasını yalayan adamın görünüşüne ilişkin söylediğı bir cümle De Carteau'nun "bedene kazınmayan yasa yoktur" (Aktaran: Erdoğan, 2011: 61) teorisini tam anlamıyla karşılar. "Yoksulluk da bedene kazınır ve bedenle cisimleşir. Yoksulluk bedenî tahakküm ve sömürünün şiddetinin asıl nesnesidir. Yoksulluk ve sağlık arasındaki ilişkinin matrisi bedendir. [...] Yoksulluk, sağlık olanaklarından yoksunluğa yol açarken, hastalık yoksulluğu derinleştirir. Beden bu döngünün yazım yüzeyi haline gelir" (Erdoğan, 2011: 61). Açlığın bedene nasıl sindiğini yazar "Zavallı boş bir çuval gibi hafif ve gevşektir" (s. 43) diyerek anlatır. Cevdet Kudret otobiyografik gerçekliğe yaslanan bu olayı aktarırken, toplumsal düzeni sağlamak üzere görevli polislerin açlıktan oldukça hafiflemiş bedenini arabadan apar topar indirmelerini anlatırken ise ironik bir dili tercih eder: "Adamın belki hakkı vardı, fakat polislerin de hakkı vardı. Bu hâl devletin şanına, insanlığın onuruna, güzelliğe ve göreneğe uygun değildi. Bunu bir yabancı, sözgelimi "müttefik" sıfatıyla İstanbul'a giren bir Alman askeri görürse sonra ne derdi?" (s. 43). Savaşın insan yaşamı üzerindeki etkileri yalnızca ekmeğin karneye bağlanmasından ibaret değildir. Cevdet Kudret'in ironik bir dille aktardığı toplumsal gerçeklikler arasında beslenme yetersizliği ve sağlık sorunlarını da yer alır. Yazar, bu gerçekliği "tüm insanların yokluk karşısında eşitlenmesi" olarak aktarır. Olağanüstü şartların hâkim olduğu ülkede -belli bir azınlık dışında- hemen herkes savaş koşullarından etkilenmiştir: "Genel Savaş'ın bir tek yararı oldu: bütün midelerin aynı tezgâhtan çıktığını kanıtladı. Birkaç ay içinde herkes öğrendi ki, her ayak müezzin kulübesinin önünde saatlerce bekleyebilir, her el portakal rengi ekmeğin vesikasını tutabilir ve incinmez. Yağsız, etsiz ve nişastasız yaşayamayacağını sanan mideler, meğer sade suya sebzeyle de yaşayabiliyormuş. Muhtarlar, imamlar, ambar ve idare memurlarından, bir de bol parası olanlardan başka, hiç kimsenin evine bundan böyle et, yağ ve bütün nişastalı maddeler -kuru fasulye, nohut, bakla, pirinç, makarna, bulgur, un, vb...- girmez olmuştu" (s. 46-47).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un olduğu gibi ülkenin geneline hâkim olan yoksulluk, gıda ve diğer malların talebi karşılamaması, stokçuluk, vurgunculuk ve fırsatçılığı ortaya çıkarmış, fiyatların artışı alım gücünün çok ötesine geçmiştir. Dönemin sosyoekonomik yapısı Ahmet Emin Yalman tarafından şu cümlelerle aktarılır:

Savaşla ilgili geçim zorlukları sadece ücretlerle fiyatlar arasındaki büyük farktan kaynaklanmıyordu. Daha birçok günlük sıkıntı kaynağı mevcuttu. Örneğin İstanbul'un, biri Asya diğeri Avrupa yakasındaki iki farklı şirket tarafından temin edilen su sistemi savaş sırasında neredeyse tamamıyla çökmüş ve sağlık açısından korkunç sonuçlara yol açmıştı. Su da bir ihtikâr konusu haline gelmişti. Kömür sıkıntısı nedeniyle elektrik dağıtımını da sınırlanmıştı. Avrupa yakasındaki iki gaz şirketi kapanmış, Asya kıtasındaki kısmen hizmet verebilmişti. Aydınlanma konusunda çoğunlukla petrole bağımlı olan memleketin geri kalanı büyük zorluklar yaşamaktaydı. Tanin gazetesi, petrol yokluğu nedeniyle karanlıkta oturmak zorunda olan halka, memleketin aydınlık geleceğini düşünerek avunmalarını öğütüyordu" (Aktaran: Köroğlu, 2004: 28).

Savaş süresince yoksulluğun; beslenme, açlık ve sağlık problemlerinin ötesine geçerek daha trajik bir duruma evrildiğini, yazar, gerçekçi gözlemci bir anlatım ve nesnel tarihi de belirterek romanın on sekizinci bölümünde anlatır. Yukarıda anlatılanlar genellikle savaşın ilk yıllarında geçmiş fakat savaşın son yıllarında yoksulluktan ölmeye kadar varan bir tablo ortaya çıkmıştır. "İlk zamanlarda insanlar sadece acıkıyor ve zayıflıyorlardı; son zamanlardaysa ölmeye başladılar. 1918 yılı İstanbul'da hastalık, ölüm, yangın, evsizlik, çıplaklık ve açlık yılı oldu" (s. 88).

Cevdet Kudret burada tarihin büyük İstanbul yangınlarından birini de olayların düğüm noktası olarak kullanır. Süleyman'ın çevresinde gerçekleşen bir vaka, aslında geniş bir kesimin içine düştüğü çıkmazları göstermesi açısından önemlidir. Yoksulluk, bu kez yersiz yurtsuzluk ve mekân(sızlık) üzerinden aktarılır. Zira yoksulluğun en belirgin şekilde okunabildiği ve somutlaştığı insan bedeninin yanı sıra yaşanan mekâna sinmesinden ötürü daha da görünür hale geldiği gösterilmeye çalışılır. Cevdet Kudret, büyük İstanbul yangınının yol açtığı problemleri objektif bir gözlemlerle aktarırken, bürokrasinin ve devlet görevlilerinin hadiseye yaklaşım tarzına, yoksul ve evsiz kalanlara bakış açısına özellikle vurgu yapmak istemiştir. Bu aynı zamanda resmi otorite ile yoksul halk arasındaki münasebetin vicdani ve insani olmadığını okurun dikkatine sunmaktadır. Yangından sonra evsiz kalanlar için yapılan görkemli binaların iç yüzü, yardım kurullarının davranışları ve bu tür resmi kurulların gösteriş için oluşturulduğu birkaç cümle ile dile getirilir. Sözgelimi, yangında evsiz kalanların yerleştirildikleri medreseleri gezen yardım kurulu başkanının “yangın yüzünden aç kalan” olup olmadığını araştırdıktan sonra, aç olduğunu söyleyenlerin yangından önce de yiyecek bulması zor yoksullar olduğundan yardım yapılmasına gerek görmemesi, zihniyet erozyonunun göstergelerinden biridir.

Bu yangında Süleyman ve annesinin sığındığı anneannenin de evi yanmış bir yandan anneneanne aklını yitirmiş öte yandan nispeten yaşanabilir şartlara sahip evlerini de kaybetmişlerdir. Onların da evleri yanan öteki insanlar gibi medreseye yerleştirilmelerinden sonra Süleyman ve annesi Ayşe'nin yoksullukla mücadelede yükü artmıştır. Savaşın yarattığı sıkıntılara bir de yangının eklenmesiyle Ayşe geçinmek için dikmiş dikmeyi tek çıkar yol olarak görmüş ve çalışmaya başlamıştır. Romanın son bölümlerinde Süleyman ve annesinin içine düştüğü yoksulluk kuşatması, evlerinin tasviri aracılığıyla somutlaşır. Kent yoksulluğunun mekân düzeyindeki karşılığı olan gecekondu veya benzer nitelikteki yapılar, yoksulluğun ana taşıyıcısı olarak görülebilir. Süleyman'ın annesiyle birlikte oturdukları evi yazar, “tek katlıydı. Buna ev değil, kulübe demek daha doğru olurdu” sözleriyle anlatır. Yoksulluğun evin dış görünüşünden ziyade işlevindeki birtakım değişiklikler üzerinden de okunmasına imkân tanıyan bir pasaj oldukça dikkat çekicidir. “Sokak kapısına bir delik açılarak oradan dışarıya bir ip sarkıtılmıştır, ipin bir ucu kilidin horozuna bağlıdır. İçerde kimse bulunduğu zaman ip kapının üstündedir; teklifsiz gelen misafirler kapıyı çalmak zorunda kalmaz, ipi çeker ve girerler” (s. 280). Süleyman'ın annesinin dikmiş işlerinden parasını zamanında alamadığı günlerde yemek vakti, zorunlu olarak, kapı deliğinden dışarıya sarkıtılmış olan ip içeriye alındıktan sonra sofraya oturulur. Yoksulluğun dayattığı zorunluluklardan biri olarak eve misafir kabul edememek gibi arzu edilmeyen bir netice ortaya çıkar. Bu tablo, yoksulluğun hane halkı içinde en ziyade çocuk ve kadını etkilediğinin göstergelerinden biridir. Çocuk ve annenin yoksullukla imtihanını kendi yaşantısından hareketle anlatan Cevdet Kudret, dönemin İstanbul'unda örnekleri oldukça çok olan trajik bir durumu, kent yoksulluğu bağlamında öne çıkarır.

Sınıf Arkadaşları'nda yoksulluğun getirdiği birtakım zorunluluklardan da söz edilir. Sözgelimi Süleyman'ın sınıf arkadaşları arasında biri yoksul öteki zengin iki öğrenci arasındaki ilişki yoksulluk ve açlık eksenlidir. Sınıf arkadaşlarından Behçet, oldukça zengin bir ailenin çocuğu olan Kevkep'in ödevlerini yaparak, evine gidip okul derslerini kavratana kadar defalarca anlatarak ay başlarında kendisine verilen yiyeceklerle annesini mutlu eder. Yoksulluğun ve açlığın en ziyade etki altında bıraktığı anne ve çocuk, savaşın dayattığı düzen bozukluğu içindeki çaresizliklerini ancak bu şekilde giderebilmektedirler. Yazarın yaşamından kesitlerle aktardığı bu manzara, bireyin ya da iki ailenin dramı gibi görülse de, aslında savaşın insanlar / insanlık üzerindeki tahrip ediciliğini ortaya koyar. “Kevkep'i derse hazırlamak, onun ödevlerini yapmak da Behçet için bir borç haline gelmiştir. Bunun sebebi herkesin anlayacağı kadar açıktır: yiyecekler peşin olarak verilmektedir” (s. 125).

Sosyal gerçekçi anlayışla yazılan metinlerde toplumsal sorunların ortaya koyulmasındaki başat unsurlardan biri zıtlıkları bir araya getirmek yahut karşılaştırma yapmaktır. İyi-kötü, siyah-beyaz, yoksul-zengin, doğu-batı gibi birbirine karşıt kavramsallaştırmalar üzerine inşa edilen kurgunun Cevdet Kudret tarafından da sıklıkla başvurulan bir metot olduğu görülmektedir. Yoksulluğu öne çıkarmak isteyen yazarın, karşıtını da eleştirel gerçekçi bir anlayışla, kimi zaman ironinin olanaklarını kullanarak aktardığına tanık olunur. Büyük İstanbul yangınından sonra evsiz kalanların yerleştirildiği medreselerdeki ailelerin dramı ile işlemez bir hale gelmiş ve sadece haksız kazanç elde etmenin “meşru(!)” kapılarından biri olarak öne çıkarılan bürokrasinin mukayesesi iki farklı kesim üzerinden

sosyal adaletsizliği ortaya koymayı amaçlar: “Öteki odalarda geçen hayat da buradakinden pek farklı değildi. Şu yeşil parmaklıklı mezarlığın karşısında otuz beş aile barınıyordu. Bunların hepsi yürüyor, nefes alıyor, hissediyordu. Bu müthiş bir şeydi. Ve şu mezar taşlarının altındaki insanlarla bunlar yemek bakımından değil, yalnız hareket etme bakımından birbirinden ayrılıyordu” (s. 207). Kocası savaşta ölmüş kadınların çocukları ile birlikte yaşadıkları çaresizlik ise yine yangından sonra medreseye yerleştirilmiş olan Hatice Kadın’ın oğlunu okutmak için çamaşırcılık yapmasıyla dramatize edilir. Yazar, yoksulun dramını, çamaşırcılık yapılan memur evlerindeki maddi refahın portresini çizerek ortaya koymayı tercih eder. Eleştirel bir dille aktarılan bu manzarada sosyal adaletsizliğin vardığı aşamaları belirginleştirmek amaçlanır. “Hatice Kadın’ın (...) çamaşıra gittiği evlerin çoğu memur evleriydi. Onların hayatını beğeniyordu. Giydikleri çamaşır yamasızdı; sofrta örtülerinde türlü yemek ve meyve lekeleri vardı. Yaptıkları iş de, medresedeki erkeklerin işi gibi ağır değildi. Yük taşımıyorlardı, Pazar pazar dolaşıp sebze satmıyorlardı. Daire adı verilen bir binada masa başında oturup beş altı kâğıt yazıyor, üç beş defter imzalıyorlardı. Canları isterse onu da yapmaz, hiç kimse de “Niçin Yapmadın?” diye sormazdı. Önemli olan şey, yazmak ya da yazmamak değildi; her gün gidip o masanın başına oturmaktı. Ay başında parayı almak için bu kadarı yeterdi” (s. 208).

Yolsuzluk ve Ahlâkî Yozlaşma

Cevdet Kudret’in *Sınıf Arkadaşları*’nda öne çıkardığı toplumsal meselelerden biri de yine savaş ve yoksullukla ilişkili olarak geleneksel ve kültürel kodların insan onuruna / ahlâkına aykırı bir şekilde değişmesidir. Sosyolojik bir problem olarak bu durumun bileşenleri ise romanın kurgusal yapısı içinde –ama tarihsel gerçekliklerle birebir örtüşen- yolsuzluk, stokçuluk, vurgunculuk, fırsatçılık, devletin yoksul halkı ezmesi, zengin-fakir tezadının daha da belirgin şekilde ortaya çıkması, yardımseverlik ve misafirperverlik gibi güzel hasletlerin ortadan kalkması, zenginin kayırılması, iş ve meslek ahlâkındaki yozlaşmalar ve nihayet değer erozyonudur. Savaş dolayısıyla ekonomik döngünün alt üst oluşu Türkiye’de toplumsal ahengin bozulmasına da sebebiyet verir. Yoksulluk, satın alma gücünün azalması, açlık vs. dar ve sabit gelirli insanlar için bir kader haline gelir. Yoksulluğun yol açtığı olumsuz durumlardan biri de ahlâkî yozlaşmanın başlamasıdır. Bundan başta aile olmak üzere toplumun geniş kesimi etkilenmiştir. Savaşın yol açtığı sosyoekonomik travmalar büyük kent merkezleri ile taşranın en ücra köşelerini ‘yoksulluk’ ortak paydasında birleştirmiştir (Balık, 2015: 40).

Romanda toplumsal duyarlılığın yok olduğunu anlatan en önemli vakalardan biri, ekmek arabasının zeminindeki kırıntıları yalayan adamın hikâyesidir. Açlıktan bayılan adamın etrafına toplanan kalabalık “ekmeğini bağına basmış ve sadece dikkat kesilmiş” bir vaziyette “buna gülmek mi yoksa ağlamak mı gerektiğini” (s 43) kestirememiş, acımayı daha uygun bulmuşlardır. Süleyman’ın tanıklık ettiği bu olay toplumsal duyarsızlığın ve bir zihniyet çöküşünün göstergesidir. Romanın henüz başlarında sınıf ortamına kadar girmiş olan ahlâkî erozyon, eğitim sistemi içinde zengin yoksul ayırımına tabi kılınan oturma düzeni, zengin çocuklarının öğretmen ve idarecilerce kayırılmasının anlatımında da tezahür eder.

Savaşın ağır koşulları ve katı ekonomik yaptırımlar toplumsal ahengi bozmuş ve bu durum Cevdet Kudret’in anlatımında geniş yansımalar bulmuştur. Yozlaşmanın biraz da zorunluluk gereği olduğu “Herkesin ekmeği kendisine kadardı. Hiç kimsenin kimseye ikram edecek hâli yoktu” (s. 67) cümleleriyle ifade edilir. Bu atmosfer içinde özellikle babası askere alınan Süleyman ve annesinin yaşadıkları, savaş fırsatçılarının sömürücü anlayışlarının ulaştığı düzeyi gösterir. Ayşe, çaresizlikten satmak zorunda kaldığı evin müşterisinin bundan yararlanarak eve değerinin çok altında paha biçmesi, başkalarının çaresizliğini kendisi için fırsata çevirmek isteyen kişilerin içine düştükleri ahlâkî erozyona delalettir. Romanın vurgu yaptığı sorunlardan biri olan ahlâk çöküntüsü birincil derecede birbirine yakın olan aile fertleri arasında da zuhur eder. Süleyman’ın annesiyle birlikte yerleştikleri, daha doğrusu sığınmak zorunda kaldıkları, dede evinde gördükleri muamele, vicdani hasletlerin ortadan kalktığını gösteren ibretlik sahneler olarak aktarılır. Anne ve çocuk dede evine yerleştikten sonra Süleyman’ın dedesi İbrahim’in iyiden iyiye rahatı kaçar. Sofraya iki boğazın daha girmesini kabullenemez ve buna yönelik kendince tedbirler alır. Bu tedbirler pek de masum ve insafli değildir. Yemek sırasında herkesin lokmalarının birbirine eşit olması için dikkat kesilen İbrahim, bir sabah sofraya gelen ve kişi başı üç adet düşen on iki zeytinin yarımşar yarımşar yenmesi gerekirken

Süleyman'ın dalgınlıkla zeytinin birini bütün olarak yemesine kızar ve ceza olarak çocuğa üçüncü zeytini vermez. Süleyman'ın dedesi ailesine karşı daha kurnaz yollar dener ve "lâdes" oyununu ortaya atar. Bundan maksat eğlenmek değil, lâdeslenen kişinin bir hafta zeytin yememe cezası alacağı için evden daha az erzak gitmesini sağlamaktır. Bunu bir çocuğun yiyeceği üzerinden yapmak gibi ahlâkî olmayan bir tavırla ortaya koyan dede, "Günde üç zeytin, yedi günde, üç kere yedi yirmi bir, hiç de fena değil!..." (s. 65) gibi bir hesabın peşindedir. Romanın merkezi kişisi Süleyman'ın gerek aile içinde gerekse yakın çevresinde tanıklık ettiği ahlâk çöküntüsü, toplumun yoksulluk sarmalı içinde yitirdiği değerlerinin minimal düzeyde göstergesidir. Benzeri bir durumun ölen kişileri ölmüş saymayan resmi makamlar üzerinden de örneklediği söylenebilir. Sözgelimi, Süleyman'ın oturduğu mahalle muhtarı, ölen kişilerin kaydını tutmaz. Ölenleri yaşıyor gibi göstererek hükümetin o kişi için ucuz verdiği erzakı onun adına alarak başka yerlerde pahalı satar.

Savaş vurgunculuğu ve aslında yasak olan stokçuluk ve karaborsacılık da romanda öne çıkan sosyal ahlak problemlerindedir. Süleyman'ın okul ve mahalle ile sınırlı dar çevresini aktaran anlatıcının çizdiği portre, İstanbul'un sosyoekonomik döngüsünün hangi dinamikler ile sağlandığını gösterir. Süleyman'ın sınıf arkadaşlarından Tahsin'in babası İshâk Efendi'nin anlatıldığı yirmi dördüncü bölümde adı geçen ve İshâk'ın kâtipliğini yaptığı "Men'-i İhtikâr Komisyonu"nun (Vurgunculuğu, karaborsayı önleme komisyonu) sorunları engellemek yerine onun temel öznesi, hatta yürütücüsü oluşundan söz edilir. Bu kişiler elde ettiği devlet imkânlarını menfaate tahvil etmek için her türlü yolsuzluğu, rüşveti ve sahtekârlığı yaparak yoksulun daha yoksul olmasının, zengin ise palazlanmasının önünü açarlar. Toplumun büyük kesiminin açlık ve yoksulluğundan istifade eden savaş zenginleri ve bunların devlet kurumları ve bürokrasiyle olan münasebetleri, değer kaybının ve ahlâkî çöküntünün boyutlarını gösterir. Savaş yıllarının Türkiye'sinde stokçuluk, karaborsacılık ve vurgunculuğu ticarî ahlâkın temelini koyarak ortaya çıkan yeni bir zümre de savaş zenginleridir. Sözgelimi Süleyman'ın sınıf arkadaşlarından Kevkep'in ticaretle uğraşan babası Cemil Mâlik Bey'in "savaş zengini" olduğu söylenir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da ticaret yapabilmeyen tek yolu, bürokrasiyi de kendi çıkarı doğrultusunda kullanabilmektir. Bu da rüşvet ve kayırma ile mümkün olmaktadır. Dönemin bürokratik sorunları arasında, vurgunculuğu engellemek üzere kurulmuş devlet dairelerinin, tam aksine vurgunculuğu arttırdığı ve bunun da savaş zenginlerinin türemesine yol açtığı gibi bir problemden de söz etmek mümkündür. Yazar, bu sosyoekonomik sorunun idare anlayışından kaynaklandığını şu sözlerle anlatır: "Yapılabilecek hiçbir şey yoktu. Bir defa, İhracat Heyeti, Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne; İaşe Heyeti, Harbiye Nezâreti'ne; Men'-i İhtikâr Heyeti, Dâhiliye Nezâreti'ne bağlıydı. Birinin kararını öbürü bozuyor, denetim bir elden yapılmadığı için ihtikâr her gün biraz daha şiddetleniyordu" (s. 131).

İdari yapının bozulması Cevdet Kudret'in sıklıkla vurgu yaptığı düzenin bozulmasıyla paralel değerlendiren bir olgu olarak romanda yer alır. Yazar, devletin yoksul ve yangından ötürü evsiz kalmış, açlıkla mücadele içindeki halka karşı gösterdiği "aşağılayıcı" tavrı eleştirel gerçekçi bir şekilde anlatır. Yangından sonra medreseye yerleştirilen insanların durumunu düzeltmek üzere giden komisyon başkanının, yangından önce ellerindeki bir avuç gıdayı da kaybettiklerini söyleyen insanlara cevabı yönetimin halka bakışındaki zihniyet sorununu göstermesi açısından önemlidir:

Nâzır birdenbire kızdı, hepsini payladı:

-Siz zaten açmışsınız be! Eskiden de bir şeyiniz yokmuş! Ben sizi aramıyorum, ben yangından sonra aç kalanları soruyorum.

Medresede Nâzırın beğenebileceği kadar aç bulunamadığı için hiç kimseye yardım edilmedi ve devlet adamı, etrafını çeviren halkaya arkasını döndü, yanındakilerle birlikte çıkıp gitti (s. 150).

Birinci Dünya Savaşı yıllarının ağır koşulları altında ortaya çıkan sosyal travmalar, yozlaşmalar, fırsatçılık ve vurgunculuğun erdem sayılması, erdemli tavırların ortadan kalkması idari yapının içine düştüğü gayri ahlâkî döngü, savaşın ardından da sürdürülür. Özellikle bir sonraki bölümde daha detaylı ele alınacak olan İstanbul'un işgal yıllarındaki manzarası içinde, halkın da en az devlet ve iktidar mekanizmaları kadar dejenere olduğu, değerlerini yitirdiği anlatılır. Romanda eleştirel bir perspektifle ortaya konan meselelerden biri olan bürokratik sömürü ve ahlâkî çöküş, meşrutiyet yıllarında işten çıkarılmış bir ikbalperest olan Murat Paşa'nın jurnalcilik sonrası aldığı birtakım devlet

görevlerini menfaate tahvil etmekteki ustalığının anlatıldığı kırkıncı bölümün odağındaki meseledir. Sözelimi Aksaray'a atanmasının ardından emri altındaki tüm memurları "hükümette işi olanlar doğrudan doğruya beni görecektir" diye tembihler. Elde edilen gelirin beşte birini de emrindeki memurlara "her ay düzenli olarak" veren Murat Paşa, sosyal adaletsizliğin normalleştiği bir dönemde düzene uygun bir rüşvet dairesi kurmuş ve bu özelliği sayesinde servetini arttırmıştır. Aynı kişi savaşın ardından işgal edilen İstanbul'da da yabancılara yaklaşılarak bütün manevi değerleri değiştirme pahasına ikbal peşinde koşar. Cevdet Kudret'in o yıllara ilişkin anlattıkları, romanın bir alt belge niteliğinde döneminin panoramasını çizme işlevini icra eder. Romanın otuz yedinci bölümünden itibaren anlatılanlar, işgal yıllarındaki İstanbul'da toplumsal, ahlâkî ve insanî dokunun geçirdiği değişime odaklanırken, toplumun içine düştüğü yozlaşmayı da resmeder.

İşgal Altındaki İstanbul'un İki Yüzü

Türk edebiyatında İstanbul'un olumsuz yönleriyle ele alındığı edebî metinlerden söz edildiğinde akla ilk olarak Tefvik Fikret'in "Sis" şiiri ile Yakup Kadri'nin İngiliz işgali altındaki İstanbul'un içine düştüğü ahlâkî çöküntü ve sosyal düzenin bozulmasını anlattığı *Sodom ve Gomora*'si (1928) gelir. Fikret'in lanet ve nefretle söz ettiği İstanbul'u, Yakup Kadri levanten salonlarında, ecnebi subaylarla verilen partilerde Türk kadınlarının yabancı askerlerle girdiği ahlâk dışı münasebetler çerçevesinde kurgular. İstanbul'un önde gelen ailelerinin kendi değerleri yerine İngilizlerin değerlerini ikame etmelerine, yozlaşmış zihniyetin hâkim kılınmasına, yabancılaşıma ve değer yitimine yönelik sosyal eleştirinin üst düzeyde olduğu *Sodom ve Gomora*'ye benzer bir tematik örgünün *Sınıf Arkadaşları*'nda da var olduğu gözlenir. Cevdet Kudret, Yakup Kadri'den farklı olarak bu durumu belgesel nitelikte metne aktarırken yine Süleyman'ın çevresini hareket noktası olarak kullanır. Romanın otuz yedinci bölümündeki şu ifadeler yabancılaşıma ve yozlaşmanın boyutlarını gözler önüne serer:

İşgalden sonra İstanbul'da başka bir hayat ve başka insan toplulukları ortaya çıktı. Bir kere, savaş içinde hiç yoktan büyük servetler edinen yeni bir sınıf türemişti. Bunlar şimdi paranın neler yapabileceğini denemek istiyorlardı. Sonra, eski servetlerinin kırıntılarını harcayan bir eski soylular takımı vardı ki, kendilerini yeni duruma uydurarak bundan birtakım taze faydalar elde etmek ve böylece, eski rüyalarını yeniden gerçekleştirmek hevesindeydiler. Bunlar artık Türk ulusundan hiçbir şey beklemiyor, ona bağlanmanın ham bir hayal olduğuna inanıyor, İstanbul'u dolduran Fransız, İngiliz, İtalyan subaylarına kapılarını bir dost gibi açıyor, evlerinde Türkçeden başka bir dil konuşuyor; çocuklarını Fransız ya da İngiliz kolejlerine gönderiyordu" (s. 183).

Dönemin zihniyet bozukluğunu ifade etmek için yazar, sözü edilen çevrelere girip çıkmayı batılılaşma sayan insanlarca söylenen; "Ben, Kanuni devrinde Türk, Elizabeth devrinde İngiliz, Napolyon devrinde Fransız, Bismarck devrinde Alman, bu devirde de yine İngiliz ya da Fransız olarak dünyaya gelmek isterdim" (s. 183) cümlelerini öne çıkarır. Özellikle Beyoğlu çevresinde görülen yabancı hayranlığı ve yabancılaşıma, sefahat ve eğlence odaklı bir yaşam tarzına yönelik eleştiriyi de beraberinde getirir.

Cevdet Kudret, bu eleştiriden önce işgal altındaki İstanbul'da bulunan yabancı askerlerin ceberut tavırları karşısında Türklerin çaresizliği ve güçsüzlüğünü mercek altına alır. Yüksek rütbeli yabancı askerlerin diledikleri yalı veya konağı, içindekileri tehdit ve cebirle dışarı çıkararak yerlerine geçtikleri bir İstanbul manzarasının tasviri, dönemin kent sosyolojisindeki değişimlerin şifrelerini içerir. Öte yandan işgal için İstanbul'da bulunan yabancı askerlere nüfuz sahibi birçok ailenin ve halkın gösterdiği ilgi ve teveccüh yazarın eleştirilerinin hedefinde yer alır. Anlatıcının tarafgirliği bu noktada daha da belirginleşir. Ona göre fütursuz ve hesapsızca uygulanan zulüm ve keyfiyetin sebebi yine kendi insanımızdır. Yazara göre; "İşgal ordusu subayları İstanbul'da hiç de yabancılık çekmediler. Onlar umuyordular ki, Doğu'nun bu bağınaz şehrinde bütün kapılar suratlarına kapanmış olacak, sokaklarda gezerken kale duvarları arasında dolaşıyor muş gibi hiç kimseye rastlanmayacak, kadın yüzüne hasret kalınacak, esnaf kendileriyle alışveriş etmeyecek, istedikleri hiçbir şeyi bulamayacaklar, gerekenleri ancak zorla ele geçirebileceklerdi..." (s. 200). Bütün bu manzarayı anlatıcı başta padişah olmak üzere, devletin ileri gelen idarecilerinin işgal kuvvetlerine gösterdikleri nezaket ve misafirperverliğe bağlar. Yazar, devlet adamlarının "işgal ordusu subaylarına yaltaklanmak yoluyla onların zulümleri azaltılabilir" düşüncesine kapıldıklarını fakat bunda

yanıldıklarını, getirilen yeni düzenlemeler aracılığıyla ortaya çıktığından söz eder. İstanbul'un içine düştüğü batılı hayranlığı, kendilerine bir fayda sağlamamış, yabancıların izni olmadan İstanbul'dan ayrılmak bile mümkün olmamıştır. Yazarın 16 Mart 1920 tarihli bir bildiri yazılanları olduğu gibi romana alması, düşüncelerine belgesel kanıtlar oluşturma gayretinin ürünüdür. Metinlerarasılık olarak da değerlendirilebilecek bu bildiri metninde pasaportların "İtilaf Kontrol Kalemı"ne vize ettirilmeden halkın İstanbul dışına çıkamayacağı yazmaktadır. Savaş zengini fırsatçıların oluşan yeni düzene ayak uydurması, batılı subayların tüm uygulamalarını ikbal uğruna kabul ve müdafaa etmesi yine metinlerarası bir bağlantıyla birlikte okura sunulur. Dönemin yabancı subaylarına "yaltaklanan" ve aralarında Cemil Mâlik Bey'in de bulunduğu bir grup insan, Ziya Paşa'nın "Milliyeti nisyân ederek her işimizde, / Efkâr-ı Frenge tabiiyyet yeni çıktı" beytini eleştiriyor, "Doğu ve Batı uygarlıklarını karşılaştırıyor, yaşayabilmek için her ne pahasına olursa olsun Batıya yaklaşmamız gerektiğini anlatıyor"du (s. 203). Bununla da yetinmeyen batı hayranı İstanbul zenginleri, ticari çıkarları uğruna kendi geçmişlerine, tarihlerine ve zihniyetlerine rahatlıkla eleştiri getirirler. Aşağıdaki alıntı *Sodom ve Gomore*'deki parti ve eğlence manzaralarını anımsatarak İstanbul'un batı hayranlığı ve dalkavukluğu ile öne çıkan bu yüzünü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Fransız askerlerinin Bakırköy müze memurlarından Fahri'nin evinin önünde toplanıp 'Ayşe Fatma isteriz' diye bağrıışmalarının ihtiyar bir avcı tarafından Hariciye Müsteşarı'na bildirildiği şeklindeki bir olayın anlatılması üzerine söylenenler, ahlâki çöküntünün vardığı noktayı göstermektedir:

Cemil Mâlik Bey ise, ihtiyar avcıya karşı içinde doğan bir küçümseme duygusu ile dudaklarını büzdü, ayağa kalkarak:

-Biz Türkler her zaman uygarlığa kapılarımızı kaparız, bu ulusal kusurumuzdur! dedi ve dans etmesi için karısını genç bir İngiliz subayına takdim etti (s. 203)

Cevdet Kudret, romanın "Uygarlığa Kapanan Kapılar" başlıklı kırk ikinci bölümünde Süleyman'ın (dolayısıyla kendisinin) yaşadığı İstanbul ile Beyoğlu arasında bir karşılaştırma yapar. İstanbul'un işgal yılları, Beyoğlu ile İstanbul'un batılılaşma sürecinde birbirleri ile oluşturdukları tezat üzerinden aktarılır. Beyoğlu'nun tüketim, eğlence, dejenere olmuş zengin insanların yabancı subaylarla kol kola geçirdikleri partiler, ahlâksızlığın üst seviyede görüldüğü levanten salonları, yabancı hayranlığı, kendi kültür ve medeniyetinden nefretin tabloları ile dolu, yozlaşmanın ve batı hayranlığının merkezi olarak anlatılır. Bunun karşısına koyduğu ve kenar mahalle olarak nitelenen İstanbul'da ise "hayat güneşin doğmasıyla başlayıp, batmasıyla sona" erer. Süleyman'ın dünyasını şekillendiren İstanbul ile Beyoğlu arasındaki kıyas işgal yıllarının İstanbul'u hakkında sosyolojik bir çıkarım hükmündedir:

Beyoğlu'nda hayat neşeli, burada namusludur. İnsanlar sabahları Frenk sabunu değil, kokusuz beyaz sabun kullanırlar, lakin elleri daha temizdir. Levantçiçeği kokan beyaz bürümcüklerinin kollarını sıvayarak musluk başına soğuk suyla gıcır gıcır yıkanan genç kızların vücuduna hiçbir yabancı el değmemiştir. Yamalı giymek ayıp sayılmaz ama kirli gezmek ayıptır; giyeceğin yamalı ayıp sayılmadığı içindir ki, yamasızını elde etmek üzere uygunsuz yola sapılmaz. İstanbul'un bu iç sokaklarında gündüzler çalışmak için yaratılmıştır, geceler uyumak için. Buradaki insanların saatleri de hayatları gibi güneşle ayar edilmiştir. Güneş doğarken saat 1, batarken 12'dir; kış günlerinde güneş daha geç doğar, fakat mutlaka 12'de batar ve her zaman için, sabah ezanı hayatın başladığını ilan eder, akşam ezanı da bittiğini... (s. 204-205).

İşgal yıllarında Beyoğlu'nun eğlence ve tüketim hayatını, dejenere olmuş insanların lüks ve şatafatlı yaşamları ile Süleyman'ın mensubu olduğu kenar mahallenin yoksul, kendi halinde, sade ve "namuslu" sofraları olan küçük yaşamlarını mukayese eden yazarın eleştirel bir tavır içinde olduğu görülmektedir. İstanbul'un içe dönük, batılılaşma sevdası olmayan, geleneksel yaşamı muhafaza etmeye çalışan kenar semtlerindeki yaşam Cevdet Kudret'in tarafgir olduğu bir atmosfer için de anlatılır.

Sonuç

Türk edebiyatında eleştirmen, edebiyat tarihçisi, denemeci yönleriyle bilinen Cevdet Kudret *Süleyman'ın Dünyası* üçlemesinin ilk kitabı olan *Sınıf Arkadaşları*'nda yaşam tecrübesini kurgunun hareket noktası olarak alır. Biyografik bilginin hâkim kılındığı romanda Birinci Dünya Savaşı ve

sonrasındaki işgal yıllarına tanıklık etmiş olan Süleyman'ın kendisi, dar ve sınırlı çevresinde gerçekleşen olaylar, romanın tematik örgüsünü oluşturur. Yazarın biyografik roman olarak nitelediği *Sınıf Arkadaşları*, tanıklıklara dayanmasından dolayı geniş toplumsal tabakaya teşmil olunabilecek meseleleri aktarır. Bir başka deyişle Cevdet Kudret, kişisel tarihten hareketle toplumsal tarih ve hafızaya doğru genişleyen bir anlayışı yansıtmıştır. Kendi tecrübeleri, toplumun genelini temsil edebilecek sorunlar ağı içerisinde verilerek bireysel olandan sosyal olana geçiş sağlanmıştır. Bu geçişlerin odağında ise Süleyman'ın savaş yıllarında yaşadığı sıkıntılar gelmektedir. Geçim derdi, yoksulluk, kimi zaman açlık sınırına varan trajik tablolar sadece romanın ana kahramanının değil, halkın büyük çoğunluğunun içinde bulunduğu sosyal travmalardan biri olarak okunabilmektedir. Öte yandan devletin yoksul halka yaklaşımı, resmi kurumlardaki zihniyet bozukluğu, ahlâk ve erdemli insan davranışlarının ortadan kalkması, savaş fırsatçılığı, vurgunculuk ve zenginin yoksulu sömürmesi gibi sosyoekonomik meseleler kimi zaman eleştirel bir dille, kimi zaman ise ironik bir anlatımla okura sunulur.

Sınıf Arkadaşları'nın odaklandığı ve toplumsal bellekte derin bir iz bırakmış olan İstanbul'un işgal yılları yine yazarın canlı gözlemleri ve eleştirel gerçekçi bakış açısı ile verilmiştir. Cevdet Kudret bu vakıyı aktarırken yine Süleyman'ın çevresini kullanır. Diğer bir deyişle yazar ben'ini toplumsal sorunlarla ilişkilendirerek kurgulamayı tercih eden Cevdet Kudret, biyografisinden sosyolojik açılımlar elde eder. İstanbul'un işgal yıllarında ortaya çıkan ahlâk çöküntüsü, yabancı hayranlığı, tüketim anlayışı, Beyoğlu'nun eğlence mekânları, dejenere olmuş Türk aileler yazarın işaret ettiği sorunsallar olarak öne çıkmıştır. Öte yandan Beyoğlu dışında kalan İstanbul'un saf, temiz, yoksul, sade, geleneksel özellikler gösteren sosyolojik dokusunu kentin öteki yüzü olarak kurguya dâhil eder. *Sınıf Arkadaşları*'nda yazar, yoksulluğu hareket noktası olarak alırken onların toplumsal, siyasal yönlerine de ironik bir tutumla yaklaşır. Nihai olarak Cevdet Kudret sıradan, "küçük", yoksul bir aile veya bireyi kurgulamakla aslında geniş bir Türkiye fotoğrafını da gözler önüne sermiş olur. *Sınıf Arkadaşları*'nda Birinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sinin sosyal, politik ve ekonomik gerçekleri yeniden kurgulanırken, yoksul ama geniş bir kesim, Cevdet Kudret'in kaleminden metne aktarılarak kurgusal bağlamda görünür kılınır.

KAYNAKLAR

- ANDI, Fatih (2004). **Hayat ve Roman**, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı.
- BALIK, Macit (2015). "Cevdet Kudret'in Yaşamından *Sokak*'na Türkiye'nin Sosyoekonomik Ve Politik Hallerinin Yansımaları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.8., S. 38, Haziran, s. 31-47.
- ÇILGIN, Alev Sınar (2003). **Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- DERVİŞOĞLU Efnan (2007). "Cevdet Kudret ve Süleyman'ın Dünyası", **Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret**, (Haz. Adnan Özyalçınar), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 157-164.
- ERDOĞAN, Necmi (2011). "Yok-sanma: Yoksulluk-Mâduniyet ve Fark Yaraları" **Yoksulluk Halleri-Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, s.47-95.
- İNCİ, Handan (2007). "Cevdet Kudret'in Romanlarında 'Yoksulluk' Teması" **Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret**, (Haz. Adnan Özyalçınar), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 152-155.
- KABACALI, Alpay (1993). "Bilimin Işığı İle Edebiyatımızı Aydınlatan Araştırmacı", **Cevdet Kudret'e Saygı**, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 178-183.
- KABACALI, Alpay (1993). "Kalanlara Selam Olsun", **Cevdet Kudret'e Saygı**, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 92-94.
- KAPLAN, Mehmet (2006). **Nesillerin Ruhü**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 9. Baskı.
- KAPLAN, Ramazan (1998). "Edebiyat ve Toplum", **Edebiyat Bilgi ve Kuramları**, Eskişehir: A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, s. 21-33.

KÖROĞLU, Erol (2004). **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)**, İstanbul: İletişim Yayınları.

KUDRET, Cevdet (2006). **Kalemin Ucu-Denemeler 2**, (Haz. Cemil Kavukçu), İstanbul: Merkez Kitaplar.

KUDRET, Cevdet (2012). **Sınıf Arkadaşları**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2. Baskı.

ÖZYALÇINER, Adnan (2010), “Cevdet Kudret’in Öykücülüğü”, **Sokak**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 9-11.

SEZER, Sennur (2012). “Cevdet Kudret’in Romanlarının Günümüz İçin Önemi”, **Sınıf Arkadaşları**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2. Baskı, s. 7-12.